

УДК 159.922

В.М.Сич

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОТИВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядаються психологічні особливості мотивації професійного навчання студентів; аналізуються дані результатів дослідження особливостей мотивації професійного навчання студентів.

Ключові слова: мотивація; мотивації професійного навчання студентів, інтерес до професійного навчання.

В статье рассматривается психологическая особенность мотивации профессиональной учебы студентов; анализируются данные результатов исследования особенности мотивации профессиональной учебы студентов.

Ключевые слова: мотивация; мотивация профессиональной учебы студентов, интерес к профессиональной учебе.

Постановка проблеми. Формування особистості людини відбувається протягом всього її життя. У вищій школі закладаються основні особисті якості фахівця, а у майбутній професійній діяльності відбувається „подальша шліфовка як особистості”. До числа найважливіших якостей особистості сучасного фахівця можна віднести ініціативу та відповідальність, спрямованість до новаторських рішень, потреба у постійному оновленні своїх знань [7].

Останнім часом в психологічній науковій літературі проблемі мотивації професійного навчання приділяється особлива увага. Це не випадково, оскільки питання про мотиви – це по суті питання про якість професійного навчання. Потрібно зазначити, що істотні соціально-економічні і політичні перетворення в Україні об'єктивно привели до помітних змін мотивів життєдіяльності молоді. Переважання зовнішніх, утилітарних мотивів веде до того, що навчання набуває формальний характер, відсутній творчий підхід, самостійна постановка навчальних цілей. Негативне або байдуже

ставлення до навчання може бути причиною низької успішності або неуспішності студента.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти є побудова такого навчального процесу, який міг би бути основою формування мотивації професійного навчання студентів.

Хоча проблемі мотивації навчальної діяльності студентів присвячені праці ряду учених (М.І. Алексєєва, Л.І. Божович, Є.П. Ільїн, А.К. Маркова, Ю.М. Орлов, В.А. Семиченко та ін.), на сьогодні не вирішеними залишаються актуальні питання, зокрема особливості мотивації професійного навчання студентів різних профілів підготовки. Це обумовлює необхідність проведення нових досліджень, зокрема вивчення мотивації професійного навчання майбутніх фахівців, у підготовці яких є ще одна значуща детермінанта – творча самореалізація індивіда в процесі власної предметної діяльності.

Метою нашого дослідження є вивчення психологічних особливостей мотивації професійного навчання студентів.

Методика та організація дослідження. У проведеному дослідженні брали участь студенти факультету психології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вибірка складала близько 80% студентів. Особливістю вибірки явилось те, що її склали переважно особи жіночої статі (92%), що в цілому відбиває специфіку факультету.

На першому етапі нашого дослідження було здійснено знайомство і спостереження із студентами. Знайомство проходило у вигляді бесіди, в невимушеній обстановці. На другому етапі нами була розроблена і використана анкета з метою максимально можливого збору інформації.

Результати теоретичного аналізу проблеми. В процесі професійного навчання студент зіштовхується з низкою проблем. Основною з яких є пристосування до нової дидактичної ситуації, що принципово відрізняється від шкільної формами та методами організації навчального процесу. У розвитку особистості майбутнього фахівця важливе значення має формування позитивних мотивів та дійсних цілей, оскільки мотиви та цілі являються важливими детермінантами діяльності [7].

Насамперед необхідно розглянути сутність основних понять даної роботи: „мотив”, „мотивація”, „навчальна мотивація”.

Серед усіх понять, які використовуються у психології для опису та пояснення збуджуючих моментів у поведінці людини, є поняттям мотивації і мотиву [10].

У сучасній психологічній літературі термін „мотивація”

використовується у двоякому розумінні:

1) як визначення системи факторів, що детермінують поведінку (потреби, мотиви, цілі, інтереси, наміри, прагнення тощо);

2) як характеристика процесу, що стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні.

Загалом мотивацію розуміють як джерело активності та одночасно як систему спонукань будь-якої діяльності, складний механізм співвіднесення особистістю зовнішніх та внутрішніх спонукальних факторів поведінки, що визначає виникнення, спрямування, а також спосіб здійснення нею діяльності [3; 4; 8].

Продуктивним у вивченні мотивації (В.Г. Асєєв, Дж. Аткінсон, Л.І. Божович, Б.І. Додонов, А. Маслоу, Є.І. Савонько) є уявлення про мотивацію як про складну систему, у якій включені певні ієрархізовані структури. При цьому структура розуміється як відносно стійка єдність елементів, їхніх відносин і цілісності об'єкта; як інваріант системи. Аналіз структури мотивації дозволив В.Г.Асєєву виділити в ній: а) єдність процесуальних і дискретних характеристик і б) двомодальність, тобто позитивна і негативна основи її складових.

Важливо також положення дослідників про те, що структура мотиваційної сфери є не застиглою, статичною, а утворенням, що розвивається, змінюється в процесі життєдіяльності.

Мотив на відміну від мотивації – це те, що належить самому суб'єкту поведінки, є його стійкою особистою властивістю. Мотив розуміють як спонукання (В.Г. Асєєв, В.І. Ковальов, М.Ш. Магомед-Емінов, Г.В. Олпорт), як намір (Л.І. Божович, Б.Ф. Зейгарник), особистісні властивості (Дж. Аткінсон, К. Мадсен, Х. Мюррей,

Б.В. Зейгарник, К.К. Платонов та ін.), як стан (А.М. Мейєрович), як задоволення (В.Г. Асєєв, А.Г. Ковальов, П.М. Якобсон та ін.), як формулювання мети і засобів її досягнення (К. Обуховський) [15].

Найбільш повним є визначенням мотиву, запропоноване однією із провідних дослідниць цієї проблеми – Л.І. Божович. Згідно Л.І. Божович, мотивом можуть виступати предмети зовнішнього світу, уявлення, ідеї, почуття та переживання, словом, все те, в чому найшла втілення потреба [2, с. 41-42]. Таке визначення мотиву знімає більшість суперечностей в його тлумаченні, де об'єднується енергетична, динамічна та змістовна сторони. При цьому підкреслимо, що поняття „мотиву” вужче поняття „мотивація”, яке „виступає тим складним механізмом

співвіднесення особистістю зовнішніх та внутрішніх факторів поведінки, який визначає виникнення, спрямування, а також способи здійснення конкретних форм діяльності” [5].

Найширшим є поняття мотиваційної сфери. Під мотиваційною сферою слід розуміти сукупність стійких мотивів, що знаходяться в певній ієрархії і виражають спрямованість особистості (ціннісні орієнтації, установки, соціальні очікування, домагання, емоції, вольові якості та інші соціальні і психолого-педагогічні характеристики) [6].

Необхідно відмітити, що мотиви навчально-пізнавальної активності студентів як свідомо здійснюваної діяльності надзвичайно різноманітні. На наш погляд, мотивацію професійного навчання студентів потрібно розглядати як ієрархічну систему внутрішніх і зовнішніх мотивів (В. Мільман, М. Рогов, Х. Хекхаузен, В. Чирков, П. Якобсон та ін.). До внутрішніх мотивів належать спонукання, в основі яких лежить задоволення від процесу та безпосередніх результатів навчальної діяльності. Зовнішні мотиви безпосередньо не стосуються змісту, процесу та результатів навчальної діяльності. Це мотиви, які породжуються всією системою відносин, що існують між індивідом та навколишнім середовищем. Зовнішні мотиви можуть бути позитивними (мотиви успіху, досягнення) і негативними (мотиви уникнення, захисту) [11].

Навчальна мотивація визначається як частковий вид мотивації, включений у певну діяльність, – у даному випадку діяльність навчання, навчальну діяльність. Як і будь-який інший вид, мотивація професійного навчання визначається рядом специфічних для цієї діяльності, у яку вона включається, факторів. По-перше, вона визначається самою освітньою системою, освітньою установою; по-друге, – організацією освітнього процесу; по-третє, – суб'єктними особливостями того, хто навчається; по-четверте, – суб'єктивними особливостями педагога і насамперед системи його відносин до учня, до справи; по-п'яте, – специфікою навчального предмету [1].

М.І. Божович зазначає, що для дітей різного віку не всі мотиви мають однакову спонукальну силу. Одні з них є основними, провідними, інші – другорядними, побічними, що не мають самостійного значення; які так чи інакше підпорядковані провідним мотивам. Для одних студентів таким провідним мотивом може виявитися прагнення завоювати місце відмінника в групі, для других – бажання здобути вищу освіту, для третіх – інтерес до самих знань.

Після вступу до ВНЗ для студентів характерні зміни мотивів у зв'язку з професійним самоствердженням. Важливо створити умови виникнення та формування інтересу студентів до навчання, до викладача. Найважливішою передумовою створення інтересу до навчання є виховання широких соціальних мотивів професійного навчання, розуміння його сенсу, усвідомлення важливості процесів, що вивчаються, для власної діяльності.

Можливість проявляти в навчанні розумову самостійність та ініціативність є необхідна умова для створення у студентів інтересу як до змісту навчання так і до самої навчальної діяльності. Основний засіб виховання у студентів стійкого інтересу до навчання – використання таких питань і завдань, вирішення яких вимагає від них активної пошукової діяльності.

Значну роль у формуванні інтересу до навчання відіграє створення проблемної ситуації, зіткнення студентів з труднощами, які вони не можуть вирішити за допомогою запасу знань, що є у них. Студенти повинні усвідомити, що для подолання таких труднощів їм необхідно отримувати нові знання або застосовувати старі в новій ситуації. Проте викладачам потрібно пам'ятати, що труднощі повинні бути посильними, переборними, інакше інтерес до навчання швидко впаде.

Також потрібно знати, що навчальний матеріал і прийоми навчальної роботи повинні бути достатньо (але не надмірно) різноманітними. Ще однією із важливих передумова виникнення інтересу до навчання є новизна матеріалу. Проте пізнання нового повинно спиратися на знання, що вже є у студента [9].

Істотний, але неоднозначний вплив на професійне навчання надає потреба в спілкуванні і домінуванні. Ю.М.Орлов вказує, що – „найбільший вплив на академічні успіхи надає пізнавальна потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях” [12].

Без сумніву, успішність майбутніх фахівців залежить значною мірою від розвитку мотивації професійного навчання, а не тільки від природних здібностей. Як свідчать дослідження, сильні і слабкі студенти відрізняються зовсім не за інтелектуальними показниками, а по тому, в якому ступені у них розвинена професійна мотивація. Звичайно, студенти-першокурсники, володіють приблизно однаковими здібностями. В цьому випадку на перше місце виступає чинник мотивації професійного навчання. Система внутрішніх спонукань до навчально-пізнавальної діяльності у вузі відіграє провідну роль у формуванні „відмінників” і „трієчників”. У самій сфері мотивації професійного навчання важливе значення займає позитивне ставлення до професії, оскільки

цей мотив пов'язаний з кінцевою метою навчання [13].

Загалом під мотивацією професійного навчання можна розуміти сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись в свідомості, спонукають і спрямовують студента до вивчення майбутньої професійної діяльності. Під мотивами професійного навчання розуміється усвідомлення предметів актуальних потреб студента (здобування вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу і т.д.), навчальних завдань, що задовольняються за допомогою виконання, і спонукають студента до вивчення майбутньої професійної діяльності [14].

Результати дослідження та їх обговорення. Як свідчать результати дослідження (рис. 1), максимальна задоволеність вибраною професією спостерігається у студентів 1 курсу (88%). Надалі цей показник неухильно знижується, аж до 5 курсу. Так, на 2 курсі задоволені вибраною професією 76% студентів, на 3 курсі – 65%, на 4 курсі – 59% і на 5 курсі лише 52% студентів задоволені вибраною професією.

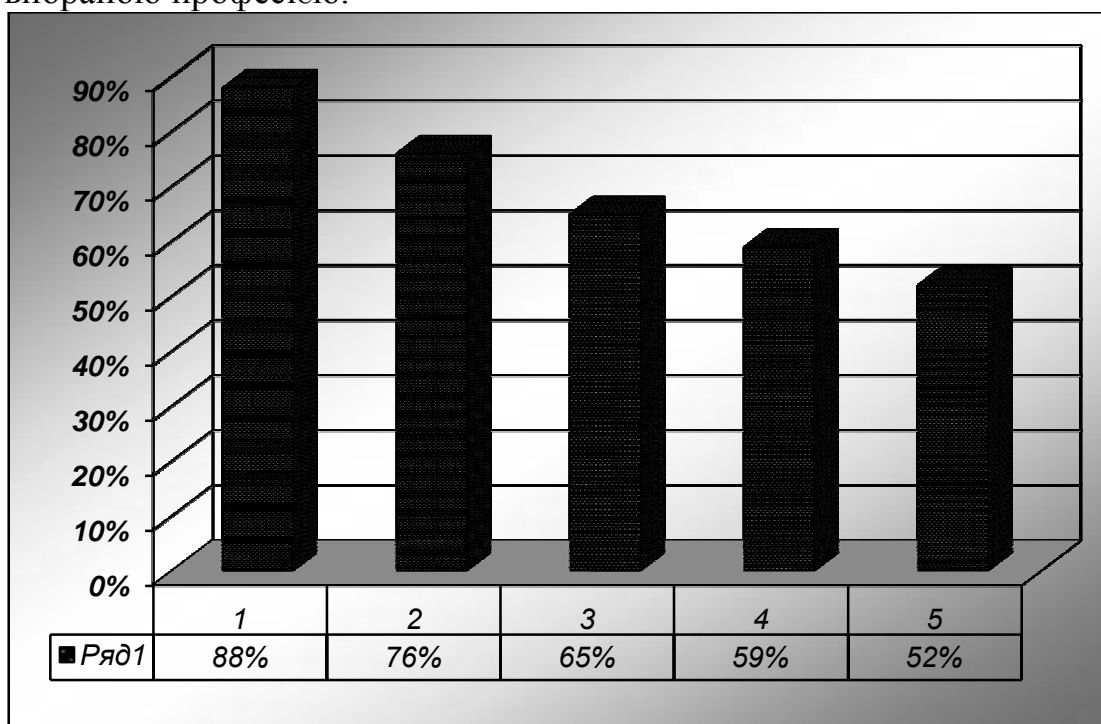

Рис. 1. Задоволеність студентів вибраною професією:

1 – студенти 1 курсу;

2 – студенти 2 курсу;

3 – студенти 3 курсу;

4 – студенти 4 курсу;

5 – студенти 5 курсу.

Проте, не зважаючи на те, що незадовго до закінчення ВНЗ

задоволеність професією виявляється найменшою, саме ставлення до професії залишається позитивним. Причому в деяких випадках зниження задоволеності логічно було б пов'язати з рівнем викладання певних дисциплін. На наш погляд, не слід переоцінювати максимальну задоволеність професією на першому році навчання. Можливо, студенти-першокурсники спочатку спираються на свої ідеальні уявлення про майбутню професію, а потім при зіткненні з реаліями піддаються хворобливим змінам.

Подальше дослідження показало (рис. 2), що студенти, які не мають достатньо повного і правильного уявлення про свою майбутню професію, до кінця навчання рідше демонструють намір працювати надалі за спеціальністю, що вивчається (1 курс – 92%, 2 курс – 87%, 3 курс – 75%, 4 курс – 68%, 5 курс – 57%).

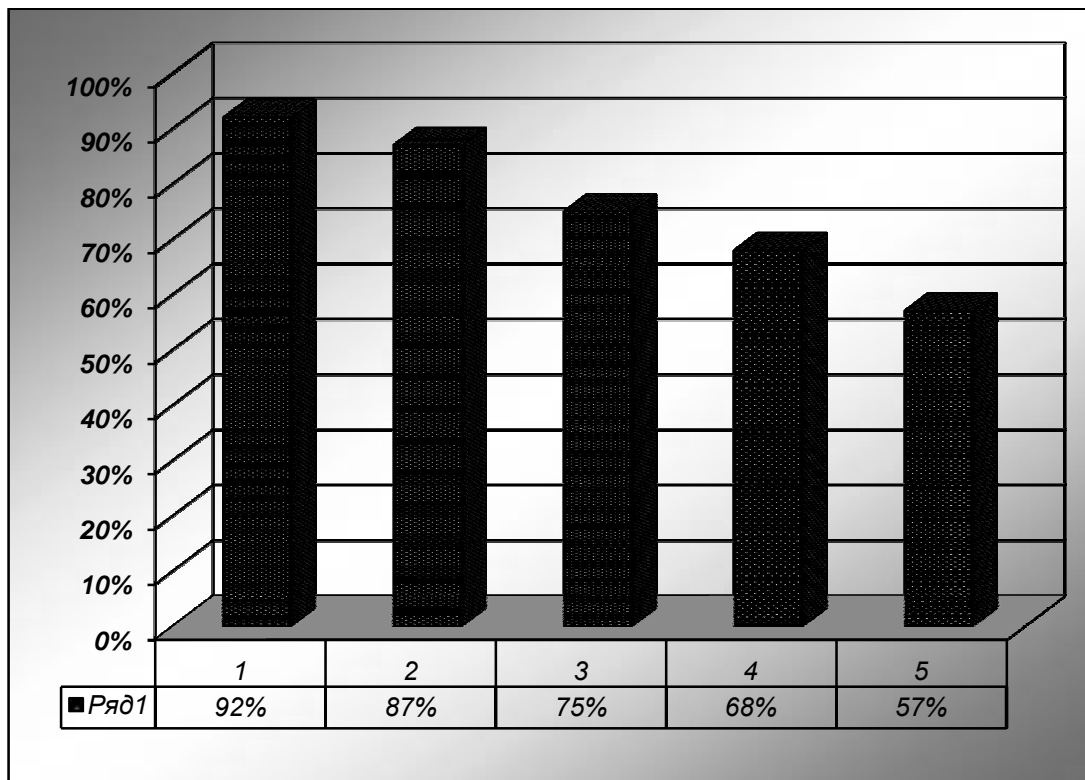

Рис. 2. Бажання студентів, які не мають достатньо повного і правильного уявлення про свою майбутню професію, працювати за спеціальністю:

- 1 – студенти 1 курсу;
- 2 – студенти 2 курсу;
- 3 – студенти 3 курсу;
- 4 – студенти 4 курсу;
- 5 – студенти 5 курсу.

Дослідження, що стосуються ситуації професійного

самовизначення студентів, виявили, що саме студенти 1 і 2 курсу випробовують тривогу з приводу нового незвичного для студентів середовища і вільнішого характеру організації занять. У студентів перших курсів спостерігається нестійкість мотивації і переважання мотивації боязні невдачі.

Відповіді студентів на питання „Яку роботу ви хотіли б отримати після закінчення ВНЗ?” свідчать про те, що свою специфічну діяльність більше всього вибирають студенти 1 курсу – 56%, і 5 курсу – 42%, і найменше студенти 3 курсу – 27%. Ці дані вказують на те, що з 1 по 5 курс росте незадоволеність тим, що дав їм університет у професійному плані.

Причиною цього може бути те, що студенти часто погано уявляють собі місце певних дисциплін в своїй майбутній професійній діяльності. Вони вважають, що успішність з цих предметів не має ніякого відношення до його вузькоспеціальної кваліфікації. Тому необхідним компонентом в процесі формування у студентів реального образу майбутньої професійної діяльності є аргументоване роз'яснення значення тих або інших загальних дисциплін для конкретної практичної діяльності випускників.

Висновки. Отже, формування мотивації професійного навчання – одне з актуальних питань психології. Важливим чинником підвищення навчальної успішності студентів є позитивне ставлення до професії. Але само по собі позитивне ставлення не може мати істотного значення, якщо воно не підкріплюється компетентним уявленням про професію (у тому числі і розумінням ролі окремих дисциплін) і погано пов'язано із способами оволодіння нею.

У коло проблем, пов'язаних з вивченням ставлення студентів до вибраної професії, повинні бути включені такі питання:

- 1) задоволеність професією;
- 2) динаміка задоволеності від курсу до курсу;
- 3) чинники, що впливають на формування задоволеності: соціально-психологічні, психолого-педагогічні, диференціально-психологічні, у тому числі і статево-вікові;
- 4) проблеми мотивації професійного навчання, або, іншими словами, система і ієрархія мотивів, що визначають позитивне або негативне ставлення до вибраної професії.

Список використаних джерел

1. Асеев В.Г. Мотивация учебной деятельности и формирование личности. – М., 1976. – С. 55.
2. Божович Л.И. Проблема развития мотивационной сферы ребенка // Изучение мотивации поведения детей и подростков. – М.: Педагогика, 1972. – С.41-42.
3. Варфоломеева О. В. Основы психологии деятельности: Учебное пособие. – Симферополь: Таврия, 1999. – С. 20.
4. Годфруа Ж. Что такое психология: В 2 т. Пер. с франц. – М.: Мир, 1992. – Т.1. – 496 с.; Т.2. – 376 с.
5. Джидарьян И.А. О месте потребностей, эмоций и чувств в мотивации личности // Теоретические проблемы психологии личности. – М., 1974.
6. Додонов Б.И. Структура и динамика мотивов деятельности /Б.И. Додонов // Вопросы психологии. – №1. – 1984. – С. 32.
7. Занюк С. С. Особливості та ефективність формування мотивації учіння у студентів // Філософія, соціологія, психологія: Збірник наукових праць.– Вип. 5, ч. 2. Матеріали Міжнародної наукової конференції “Особистість в розбудові відкритого демократичного суспільства в Україні”, 6-7 жовтня 2000 р.– Івано-Франківськ; – 2000. – С. 74.
8. Занюк С.С. Психологія мотивації та емоції. – Луцьк: Ред.-вид. відділення Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – 180 с.
9. Зимняя И.А. Педагогическая психология.– Ростов на Дону, 1998. – С.23
10. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин.– СПб.: Питер. – 2000. – С. 72.
11. Моргун В.Ф. Психологические проблемы мотивации учения. // Вопросы психологии. – 1976. – №6. – С.54-67.
12. Орлов Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза: Автореф. ... д-ра психол. наук. – М., 1986. – 33 с.
13. Панкратов А.Н. Саморегуляция психического здоровья: Практическое руководство. – М.: Институт психотерапии, 2001. – С.77
14. Реан А.А. О ценностно-мотивационной сфере студентов-универсантов /А.А. Реан, Т.В. Андреева, Н.Н. Киреева и др. // Ананьевские чтения – 99: Тезисы научно-практической конференции. – СПб.,1999. – С. 67

15. Сич В.М. Соціально-психологічні особливості мотивації професійного вдосконалення спеціалістів відділів освіти: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Видавництво Абетка-Світ, 2008. – 160 с.

In article the psychological features of motivation professional training of the students are considered; the data of results of research of features of motivation professional training of the students are analyzed.

Key words: motivation; motivations professional training of the students, interest to professional training.

Отримано 19.03.2009

УДК 159. 943

А.В.Сімко

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОМОТОРНОЇ АКТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ І СТРУКТУРА РІВНІВ ПОБУДОВИ РУХІВ (НА ПРИКЛАДІ ДІТЕЙ-ОЛІГОФРЕНІВ)

У статті розглянуті особливості становлення розуміння психомоторної активності особистості в психологічній науці та підходи до її корекції у дітей-олігофренів дошкільного віку.

Ключові слова: суб'єкт, активність психіки, психомоторика, діти-олігофрени, корекційне завдання.

В статье рассмотрены особенности становления понимания психомоторной активности человека в психологической науке и подходы к ее коррекции у детей-олигофренов дошкольного возраста.

Ключевые слова: субъект, активность психики, психомоторика, дети-олигофрены, коррекционное задание.

М'язова, рухова активність людини у предметному світі, що впливає на неї, є зовнішнім атрибутом поведінки і діяльності, а активність психіки є внутрішньою складовою детермінації дій і